

УДК [330.101: 163.14] (477)

ВПЛИВ ГРОШОВОЇ СИСТЕМИ НА ПРОЦЕС ВИРОБНИЦТВА СУСПІЛЬНИХ ТОВАРІВ В УКРАЇНІ

М. Кічурчак

Львівський національний університет імені Івана Франка

Розглянуто деякі аспекти впливу грошової системи на виробництво суспільних товарів у вітчизняній економіці. Проаналізовано етапи формування грошової системи в Україні, визначено її особливості та можливості держави щодо виробництва суспільних товарів.

Ключові слова: суспільний товар, грошова система, національна економіка, грошовий обіг, валюта, виробництво.

Однією з важливих функцій держави є виробництво суспільних товарів, що спричинене існуванням низки слабих у ринковій системі господарювання, відомих в економічній науці як “провали”, “фіаско”, “неспроможність” ринку. Суспільні товари через неконкурентність і невинятковість у споживанні зумовлюють активізацію зусиль з боку держави щодо організації їхнього виробництва, визначення обсягів, розроблення механізмів залучення економічних ресурсів, пошуку необхідних коштів. При цьому держава поводить себе як фірма, що прагне максимізувати обсяги виробництва та мінімізувати витрати. Для того, щоб вона могла успішно виконувати свої функції пов’язані з виробництвом потрібної кількості суспільних товарів, необхідно зважати на різні параметри економічного і соціального розвитку країни, зокрема, і на забезпечення стабільності національної валюти. Усе це актуалізує потребу у з’ясуванні основних чинників та особливостей становлення вітчизняної грошової системи, визначення її впливу на процес виробництва суспільних товарів.

Різні аспекти функціонування грошової системи та її впливу на національну економіку аналізуються у наукових працях відомих вітчизняних і зарубіжних економістів. Теоретико-методологічні засади функціонування грошової системи були сформовані представниками різних наукових шкіл і напрямів такими як А. Антонович, Л. Вальрас, К. Віксель, Дж. Кейнс, К. Маркс, А. Маршалл, Л. Мізес, Д. Рікардо, Г. Скаруффі, А. Сміт, М. Туган-Барановський, І. Фішер, М. Фрідман, Д. Юм та ін. Питання організації та регулювання грошового обігу, взаємозв’язку грошової системи з іншими секторами економіки України, впливу на забезпечення макроекономічної стабільності в нашій країні, проведення відповідної політики, інституційних основ формування грошових відносин привертають увагу багатьох сучасних українських дослідників, зокрема А. Гальчинського, А. Гриценка, В. Гейця, О. Дзюблюка, В. Козюка, М. Крупки, І. Лютого, М. Савлука, В. Ющенка та ін. Водночас у вітчизняній науковій літературі усе ще практично відсутні дослідження взаємозв’язку між грошовою системою та виробництвом суспільних товарів. Тому потрібно об’єктивно оцінити можливості держави щодо виробництва суспільних товарів, їхнього споживання різними групами споживачів і акумулювання для цього відповідних коштів з точки зору забезпечення стабільності національної валюти та процесу організації грошового обігу в нашій країні. Це зумовило вибір теми статті, її мету, основні завдання, об’єкт, предмет і методологію дослідження.

Наша мета – з’ясування особливостей і закономірностей функціонування вітчизняної грошової системи, її впливу на виробництво суспільних товарів в умовах формування ринкової економіки в Україні та вироблення відповідних практичних рекомендацій щодо поліпшення її роботи. Для досягнення цієї мети визначено наступні завдання: простежити та проаналізувати основні етапи формування вітчизняної грошової системи, виявити та систематизувати чинники, що вплинули на

її функціонування, обґрунтувати основні напрями забезпечення стабільності її роботи з метою належного виконання функцій держави, пов'язаних з виробництвом суспільних товарів. Об'єктом дослідження є грошова система України, предметом – особливості та закономірності її формування та впливу на виробництво суспільних товарів в умовах становлення ринкової економіки в нашій країні.

У статті використано загальнонаукові та спеціальні методи дослідження: історичний метод, порівняльний, статистичний, дедуктивний та індуктивний аналізи, метод групувань тощо. Методологічною основою даної статті є наукові теорії, концепції та принципи, що застосовуються в економічній науці для висвітлення питань формування грошової системи та виконання функцій держави. Інформаційною базою дослідження є праці провідних українських і зарубіжних вчених, нормативні акти Верховної Ради України, Національного банку України, офіційні статистичні матеріали та інші джерела.

У вітчизняній науковій літературі під грошовою системою здебільшого розуміють спосіб (форму) організації грошового обігу, закріплений законами країни [1, с. 100; 5, с. 150; 8, с. 105]. Україна задекларувала свої наміри щодо створення власної грошової системи ще до проголошення незалежності, вказавши, що “Українська РСР самостійно створює банкову систему, а при необхідності впроваджує свою грошову одиницю” [6], і “за умов запровадження власної грошової одиниці Національний банк України для її валютного забезпечення та повної зовнішньої конвертованості нагромаджує валютні запаси” [9]. У цей період такі стратегічні орієнтири України виглядали доволі сміливими і свідчили про наше бажання створити один з важливих атрибутів державності – національну грошову одиницю, поступового виходу вітчизняної економіки з-під контролю центральних органів управління СРСР і намагання у перспективі самостійно вирішувати питання, що стосувались тих чи інших аспектів господарського життя країни.

Після проголошення незалежності одним з головних напрямів роботи стало створення відповідних інституцій та розроблення механізмів регулювання грошового обігу, які б відповідали намірам нашої країни сформувати ринкову економіку, забезпечити довіру до національної валюти з боку суб'єктів господарювання тощо. Зокрема, у грудні 1991 р. наша країна визначилася з тим, як буде названо національну грошову одиницю та з її купюрною побудовою [14]. Проте сам механізм організації грошового обігу виявився доволі складним процесом, оскільки відсутність одного з компонентів грошової системи таких як найменування грошової одиниці; види та купюрність грошових знаків, які мають статус законного платіжного засобу; регламентація готівкових і безготівкових розрахунків; державні інституції, що здійснюють регулювання грошового обігу та контроль за дотриманням чинного законодавства негативно відображається на результативності функціонування національної економіки і на виробництві суспільних товарів через ускладнення забезпечення прогнозованості роботи, зростання витрат, погіршення якості продукції, погіршення рівня життя населення, згорання інвестиційної та інноваційної діяльності тощо. Тому формування грошової системи України відбувалося поетапно, що належить до однієї з її особливостей.

У 1991–1992 рр. акумулювання коштів державою для виробництва суспільних товарів наражалося на певні проблеми, спричинені наявністю у грошовому обігу карбованців СРСР. Також була недосконалою система організації безготівкових розрахунків, що спотворило механізми регулювання грошового обігу, спричинило “вимивання” карбованців СРСР з території України, нестачу готівки, знизило довіру до цієї валюти з боку суб'єктів господарювання через труднощі адекватного виконання грошима своїх функцій, насамперед, функції засобу нагромадження. З метою оздоровлення ситуації у вітчизняній грошовій системі із січня 1992 р. у готівковому обігу почали використовувати купони багаторазового використання (український карбованець). Водночас безготівкові розрахунки між юридичними та фізичними особами дозволяли здійснювати у рублях СРСР. Фактично в цей період в Україні існувало дві національні валюти, що поряд з іншими чинниками несприятливо позначилося на забезпеченні цілісності та стійкості такої грошової системи і відповідним чином відобразилося на роботі в інших секторах національної економіки.

Одним з наслідків цього стали нестача у переважній більшості підприємств обігових коштів, зниження продуктивності праці та її мотивації, погіршення умов і рівня життя, невизначеність і несприятливі оцінки майбутнього, ускладнення системи розрахунків і використання різних схем для проведення напівлегальних операцій з коштами, бартеризація господарської діяльності тощо.

Несприятливу економічну ситуацію посилили розрив господарських зв'язків і падіння обсягів виробництва, висока залежність України від імпорту енергоносіїв, необхідність їхньої закупівлі за світовими цінами, необґрунтоване запровадження моделі Вашингтонського консенсусу. Це призвело до невиконання доходної частини зведеного бюджету України за умов, що він був переобтяжений надмірними зобов'язаннями. Відповідно значний рівень дефіциту зведеного бюджету України зумовлював потребу у пошукові джерел його покриття через використання такого інструменту як додаткова емісія грошей, що стало ще одним з чинників дестабілізації роботи грошової системи, розгортання інфляційних процесів в країні та поглиблення економічної кризи. Тому виробництво суспільних товарів наштовхувалося на певні труднощі, пов'язані з відсутністю достатніх обсягів грошей у держави та стрімкою втратою ними своєї купівельної спроможності.

Це потребувало реалізації низки рішень, пов'язаних з удосконаленням функціонування вітчизняної грошової системи. Реформа листопада 1992 р. [24] утвердила в якості єдиного законного засобу платежу на території України український карбованець, представником якого в готівковому обігу виступав купон Національного банку України. Фактично цим указом Президента започаткували базові механізми з організації грошового обігу, що стосувались системи безготівкових розрахунків, інструментів проведення грошово-кредитної політики, валютної політики та формування валютного ринку, створення золотовалютних резервів, запровадження міжнародних стандартів взаєморозрахунків з іноземними фізичними та юридичними особами тощо.

До недоліків першої грошової реформи можна зарахувати те, що вона проводилася без достатньої підготовки і відбулася згідно з вольовим рішенням президента України. На користь цього свідчать поява лише на наступний день після указу постанови Кабінету Міністрів України "Про реформу грошової системи України" та розпорядження Президента України "Питання Державної комісії по проведенню грошової реформи в Україні". У цих документах вказувалося про необхідність розроблення заходів для проведення грошової реформи та відповідних нормативно-правових актів. Слабиною стало і те, що українському карбованцю надали статус тимчасовості, що не дозволяло йому належним чином виконувати свої функції. Також негативно позначилося на реформуванні грошової системи України значна розбалансованість державних фінансів і неконтрольована емісія, яку здійснював Національний банк України (табл. 1).

Таблиця 1

Основні показники функціонування грошової та бюджетної систем України у 1993–2000 рр.

Показник	Роки							
	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Темпи зростання валового внутрішнього продукту, у % до попереднього року	85,8	77,1	87,8	90	97	98,1	99,8	105,9
Емісія готівки, у % до попереднього року	2560	622	300	154	152	117	133	135
Грошова маса (МЗ), млн грн	482	3216	6930	9364	12541	15705	22070	37087
Темпи зростання грошової маси (МЗ), у % до попереднього року	19 разів	7 разів	213	148	134	125	141	145
Індекс споживчих цін, %	10256	501	282	140	110	120	119	128
Рівень доларизації, %	48,9	56,0	38,4	22,7	13,3	21,3	25,1	23,2
Рівень дефіциту Зведеного бюджету України, %	- 5,1	- 8,9	- 6,6	- 4,9	- 6,6	- 2,2	- 1,5	0,6
Темпи зростання видатків Зведеного бюджету України, %	29,8 разів	11 разів	385	141	100	91	112	138
- на фінансування соціально-культурних закладів, установ та заходів, %	29,6 разів	9,6 разів	458	130	125	91	105	140
Частка видатків на фінансування соціально-культурних закладів, установ та заходів, у % до ВВП	9,3	11,1	11,1	9,6	10,4	8,6	7,1	7,7

Складено і розраховано на основі: [15– 17; 18, с. 18–19; 19, с. 23, 93–94; 20, с. 58]

Антиінфляційна політика, здійснювана у 1992–1993 рр. Національним банком України з одного боку та урядом з іншого боку, мала непослідовний і невважений характер, що зменшувало її дієвість і результативність. Це також стало однією з причин того, що український карбованець швидко втрачав свою “вагу” та довіру до нього з боку населення України. У першій половині 1990-х років держава прагнула зберегти виробництво суспільних товарів на рівні 9–11 % ВВП. Зауважимо, що про обсяги виробництва суспільних товарів опосередковано можуть свідчити кошти, які спрямовуються із зведеного бюджету України на освіту, культуру, науку, національну оборону, охорону здоров’я. Згідно з даними табл. 1 у 1991–1995 рр. темпи зростання видатків Зведеного бюджету України на фінансування соціально-культурних закладів, установ та заходів були вищими за темпи зростання грошової маси за умови, що обсяги реального ВВП зменшувалися. Це свідчить про те, що фінансування виробництва суспільних товарів здійснювалося з випередженням інфляції, але на тлі скорочення обсягів виробництва і нерозвиненості компонентів грошової системи бюджетні видатки теж провокували зростання загального рівня цін в країні. У свою чергу погіршувалась ситуація безпосередньо в установах і організаціях, які виробляли суспільні товари, через зменшення реальних заробітних плат, старіння матеріально-технічної бази виробництва, нестачу коштів, погіршення якості наданих послуг.

Для завершення процесу формування базових елементів грошової системи України необхідно було знизити рівень інфляції в країні через активізацію роботи НБУ і проведення жорсткої грошово-кредитної політики. У 1994–1996 рр. падіння реальних обсягів ВВП тривало, але припинилися практика пільгового кредитування реального сектора, уповільнилися темпи зростання грошової маси (агрегати М0, М3), знизився рівень дефіциту Зведеного бюджету України та запровадилися нові механізми його покриття, зменшився рівень доларизації національної економіки (хоча і залишався ще доволі високим, табл. 1).

Додатковою підставою для введення повноцінної національної валюти стало набуття чинності від червня 1996 р. основного закону – Конституції України [10], в якому чітко визначено головні засади організації грошового обігу в країні, у тому числі найменування національної грошової одиниці – гривні (ст. 92, 99, 100). Це разом із поліпшенням макроекономічної ситуації в країні, необхідністю наступного реформування національної економіки та формування ринкових відносин створило умови для проведення ще однієї грошової реформи [13]. Її головною метою стало запровадження повноцінної національної валюти – гривні, що дозволило завершити формування одного з ключових елементів вітчизняної грошової системи і перейти до наступного етапу її розбудови.

В Україні були створені механізми, що дали можливість забезпечити прозорість здійснення грошової реформи. Зокрема, до і під час її проведення нагальним завданням були утримання стабільності на споживчому, грошовому і валютному ринках з метою запобігання спекулятивним операціям і недопущення інфляційного сплеску, що могло нівелювати позитивні наслідки від запровадження в обіг гривні. До ризиків можна зарахувати і те, що у 1996 р. у структурі грошової маси доволі вагомою була частка готівки – 43,2 % (табл. 3). До того ж, в економіці України товарне покриття становило 157 трлн крб., а у готівковому обігу – 338 трлн крб., не було і достатніх резервів іноземної валюти [4, с. 16].

До головних досягнень другої грошової реформи в Україні можна зарахувати: запровадження повноцінної національної валюти як невід’ємного атрибуту державності; оздоровлення грошового обігу та завершення формування однієї з головних компонентів грошової системи; перетворення гривні на важливий чинник економічного і соціального розвитку країни; прозорість, зрозумілість і безконфіскаційний механізм проведення; зміну масштабу цін через деномінацію. Як зауважив А.Гальчинський, грошова реформа переслідувала й інші цілі, а саме закріплення фінансової стабільності, прискорення розрахунків і впорядкування грошового обігу, перетворення грошей у важливий чинник економічного і соціального розвитку [3, с. 307].

Для виробництва суспільних товарів, як і для інших видів економічної діяльності ця реформа означала перехід до нових умов роботи, пов’язаних з використанням повноцінної національної валюти. Водночас до 1999 р. реальний ВВП скорочувався, що позначилось на темпах зростання видатків на фінансування соціально-культурних закладів, установ та заходів (див. табл. 1). Зменшення виробництва суспільних товарів до 7,1 % ВВП відбувалося в умовах проведення рестрикційної грошово-кредитної політики, у результаті чого виникла багатомісячна

заборгованість у виплаті заробітної плати, кошти спрямовували виключно на “захищені” статті витрат, деякі із закладів і установ змушені були призупинити свою роботу або закритися.

Від 2000 р. у зв'язку з відновленням обсягів виробництва, подоланням наслідків світової фінансової кризи 1998 р., активізацією урядової політики ситуація із виробництва суспільних товарів в Україні змінюється у позитивному напрямі. Частка витрат на освіту, духовний і фізичний розвиток, національну оборону, охорону здоров'я по відношенню до ВВП у 2000–2003 рр. хоча незначно, але збільшується (табл. 2). Витрати зі зведеного бюджету на виробництво суспільних товарів в національній економіці України зростають у цей період швидшими темпами, ніж ВВП країни.

Такі заходи з боку держави були зумовлені прагненням поліпшити рівень життя населення країни, збільшити обсяги споживання суспільних товарів і вдосконалити їхнє виробництво. У зв'язку з відновленням обсягів виробництва в національній економіці і залучення потужностей, які простоювали, у 2000–2003 рр. реальний сектор доволі швидко поглинав додатковий обсяг грошей (темпи приросту грошової маси (М3) становили 42–47 %). Одним із наслідків цього було поступове вгамування інфляції в нашій країні, поліпшення показників результативності роботи у реальному секторі національної економіки та збільшення надходження коштів до бюджетів різних рівнів. Відповідно це позначилося і на тому, що акумульовані державою кошти на виробництво суспільних товарів не будуть швидко знецінені, сприяючи формуванню довгострокових програм розвитку, визначенню напрямів якнайраціональнішого використання наявних економічних ресурсів і удосконаленню механізмів перерозподілу ВВП.

Ситуація дещо змінюється від 2004 р., що обумовлене нестабільністю політичної ситуації в країні, наростанням песимістичних очікувань суб'єктів господарювання, соціальною спрямованістю бюджетної політики і необґрунтованими підвищеннями пенсій, стипендій, заробітних плат працівникам бюджетних установ, що провокує додатковий попит на внутрішньому ринку на різні види товарів, задовольнити який вітчизняні виробники не встигають. Витрати Зведеного бюджету України, у тому числі на суспільні товари, збільшуються і надалі вищими темпами, ніж реальний ВВП (див. табл. 2), що з одного боку свідчило про зростання обсягів фінансування на вдосконалення процесів виробництва суспільних товарів, підвищення рівня оплати праці найманих працівників і поліпшення їхньої якості, але з іншого боку призводило до наростання негативних явищ в національній економіці, насамперед, у грошовій сфері через накопичення інфляційних очікувань. Тобто бюджетна політика 2004–2008 рр. містила приховані загрози, які позначились на забезпеченні купівельної спроможності гривні, довіри до неї з боку суб'єктів господарювання і сприяли розбалансуванню роботи грошової системи.

Зауважимо, що для забезпечення процесів виробництва, у тому числі і суспільних товарів, важливим є прозорість руху грошових коштів між різними суб'єктами господарювання саме через банківську систему. Проте однією із особливостей вітчизняної грошової системи від 1996 р. і до сьогодні є незадовільна структура грошової маси (табл. 3), в якій є високою частка грошового агрегату М0, що знижує ефективність антиінфляційних заходів та створює передумови до переходу до тіньових операцій з готівкою. Для суспільних товарів це означатиме, що бюджети усіх рівнів будуть акумулювати менше коштів до доходної частини і відповідно скоротяться асигнування на їхнє виробництво. Як слушно зауважив А. Гальчинський, за наявності відповідних інституціональних атрибутів грошово-кредитна система України ще не набула рис сталої системи ринкового типу, вона зберігає ознаки перехідної структури, де не діють і поки що не можуть діяти класичні принципи ринкового саморегулювання [2, с. 6]. Тому потрібно в Україні створити такі умови, які сприяли поліпшенню структури грошової маси.

У 2000–2008 рр. з боку уряду і з боку НБУ проводилися активні заходи, спрямовані на зменшення частки готівки у структурі грошової маси та надання переваги здійсненню безготівкових розрахунків. До головних чинників, які зумовили зміни у структурі грошової маси в Україні, належать: активізація господарської діяльності, що виявилася у поступовому відновленні обсягів виробництва, збільшенні рівня зайнятості населення та його добробуту; сприятлива кон'юнктура на світових ринках, що позначилася на зростанні обсягів експорту українських товаровиробників, відповідно призводячи до збільшення надходжень іноземної валюти у країну; запровадження міжнародних стандартів ведення бухгалтерського обліку і перехід до системи взаєморозрахунків між суб'єктами господарювання

виключно у грошовій формі, що дало можливість спрямувати більшість грошових потоків через банківську систему; зміцнення довіри до національної валюти як до засобу нагромадження, підвищення вимог з боку НБУ до вітчизняної банківської системи, стабілізація її роботи; запровадження казначейської системи і відмова від застосування у розрахунках з державним і місцевими бюджетами взаємозаліків, що підвищило платіжну дисципліну державних закладів і установ та забезпечило прозорість їх діяльності; заходи з детінізації вітчизняної економіки та посилення контролю за походженням і рухом грошових коштів; проведення податкової реформи, у результаті якої знизився податковий тиск на юридичних і фізичних осіб, запровадилися спрощені системи оподаткування окремих видів підприємницької діяльності тощо.

Таблиця 2

Темпи зростання ВВП, окремі показники функціонування грошової системи та структура видатків Зведеного бюджету України у 2002–2008 рр.

Показник	Роки							
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	
Темпи зростання ВВП, у % до попереднього року	105,2	109,6	112,1	102,7	107,3	107,3	102,1	
ІСЦ	100,8	105,2	109,0	113,5	109,1	116,6	122,3	
Темпи зростання грошової маси (МЗ), %	142	147	132	154	135	152	129	
Темпи зростання грошової бази, %	134	130	134	154	117	146	122*	
Рівень монетизації, %	28,7	35,5	36,5	43,9	48,7	55,8	54,3	
Рівень доларизації, %	18,8	20,7	24,1	23,6	27,0	22,3	22,6*	
Видатки Зведеного бюджету України	млн грн	60 318,9	75 792,5	102 538,4	141 989,5	175 512,2	227 638,3	309 216,2
	у % до ВВП	26,7	28,7	29,7	32,2	32,3	31,4	29,7
	темпи зростання, у % до попереднього року	108,6	125,7	135,3	138,5	123,6	129,7	135,8
на освіту	млн грн	12 269,0	14 977,7	18 333,2	26 801,8	33 785,0	44 333,6	53 207,4*
	у % до ВВП	5,4	5,6	5,3	6,1	6,2	6,2	6,0
	темпи зростання, у % до попереднього року	128,4	122,1	122,4	146,2	126,1	131,2	120,0
на охорону здоров'я	млн. грн.	7537,9	9708,2	12159,4	15476,5	19737,7	26717,6	29161,0*
	у % до ВВП	3,3	3,6	3,5	3,5	3,6	3,7	3,3
	темпи зростання, у % до попереднього року	120,8	128,8	125,2	127,3	127,5	135,4	109,1
на духовний і фізичний розвиток	млн грн	1 417,9	2 052,5	2 695,9	3 449,8	4 328,4	5 687,8	6 739,9*
	у % до ВВП	0,6	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8
	темпи зростання, у % до попереднього року	101,9	144,8	131,3	128,0	125,5	131,4	118,5
на національну оборону	млн грн	3 536,4	5 279,6	6 185,8	6 041,0	6 400,7	9 416,5	10 133,6*
	у % до ВВП	1,6	2,0	1,8	1,4	1,2	1,3	1,2
	темпи зростання, у % до попереднього року	116,3	149,3	117,2	97,7	106,6	147,1	107,6

* до 1 грудня 2008 р. Складено і розраховано на основі: [15; 17; 22, с. 29, 53].

Таблиця 3

Структура грошової маси в обігу України у 1997–2008 рр., на кінець року, %

Показник	Р о к и											
	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Готівка	48,9	45,6	43,5	39,9	42,8	41,0	34,8	33,7	31,0	29,0	28,1	28,2
Кошти на поточних рахунках у національній валюті	23,3	20,2	20,4	24,7	22,6	21,4	19,4	19,7	19,8	18,5	17,8	16,6
Строкові кошти в національній валюті та валютні кошти	27,1	32,5	34,5	33,2	33,4	36,8	45,6	46,4	48,7	52,0	52,9	54,3
Кошти клієнтів у довірчому управлінні та цінні папери власного боргу банків	0,7	1,7	1,6	2,2	1,2	0,8	0,2	0,2	0,5	0,5	1,2	0,9
Грошова маса (М3)	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Розраховано: [17; 21, с. 64]

Водночас в українській економіці створювалися передумови для нагромадження інфляційного потенціалу, оскільки підвищення рівня монетизації відбувалося за рахунок збільшення обсягів грошової маси без її реального забезпечення товарами (див. табл. 2). До головних системних чинників інфляції у 2004–2009 рр. можна зарахувати наступні: затягування виборчої фази політичного циклу і політичної нестабільності, що доповнюється значними неконтрольованими вливаннями коштів через неофіційні канали; незавершеність ринкових реформ і недосконалість ринкових механізмів в низці сегментів економіки (зокрема, АПК, ЖКГ, енергетика), що веде до виникнення періодичних дисбалансів на окремих сегментах товарного ринку, так і обмежує можливості НБУ впливати на грошову масу; падіння обсягів виробництва у сільському господарстві, що зумовило стрибок цін на основні види рослинницької продукції; зниження дієздатності виконавчої влади в умовах політичної кризи, що послабило дію неекономічних важелів обмеження цін, які стримували дію об'єктивних чинників подорожчання соціально важливих товарів [25, с. 22].

Можливості вітчизняних виробників до продукування додаткових обсягів товарів є обмеженими (через структурні деформації економіки України), що призводить до виникнення дефіциту на окремі товари, а отже чинить тиск і на ціни (частково компенсується надходженням імпортованих товарів). Динаміка споживчого попиту вдвічі перевищує темпи зростання харчової промисловості, товарна пропозиція виявилася недостатньо динамічною для без інфляційного або мало інфляційного реагування на не прогнозоване підвищення зарплат, пенсій та інших соціальних виплат [11, с. 4, 8]. У 2006–2008 рр. темпи економічного зростання є усталеними (див. табл. 2), натомість процеси старіння основного капіталу в Україні тривають і досягають у 2007 р. близько 60 %. Згідно із законом спадної віддачі залучення у господарський процес додаткових виробничих потужностей, які практично відпрацювали свій ресурс, у перспективі призведе до уповільнення темпів економічного зростання в Україні. Залучення у процес виробництва додаткових одиниць фізично і морально зношеного основного капіталу позначається на збільшенні витрат та знижує економічну ефективність. Це поступово нівелює можливості вітчизняних виробників конкурувати як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках з іноземними підприємствами за цінами.

Водночас це стає одним із чинників підвищення загального рівня цін в економіці України (шоки пропозиції) і до певної міри підриває основи забезпечення довіри до гривні.

У 2005–2008 рр. проблему подолання дефіциту товарів на внутрішньому ринку намагалися вирішити через його насичення імпортованими товарами, що позначилося на конкурентоспроможності вітчизняних товаровиробників в окремих видах економічної діяльності та на “консервації” наявної структури виробництва. У 2006–2008 рр. сальдо рахунку поточних операцій платіжного балансу України звелось зі знаком мінус, причому обсяги імпорту зростали швидшими темпами у порівнянні з обсягами експорту. Незважаючи на додатне сальдо фінансового рахунку у ці роки, що забезпечувалося зростанням обсягів надходжень прямих іноземних інвестицій і негарантованих довгострокових кредитів, це є свідченням можливого перегляду курсової політики НБУ у напрямі девальвації номінального обмінного курсу гривні щодо інших валют з метою корегування експортно-імпортованих операцій, а отже позначиться і на забезпеченні стабільності національної валюти.

У результаті у 2006–2008 рр. показники інфляції виявилися вищими, ніж прогнозовані, а рівень доларизації і надалі залишається високим, що свідчить про недостатню довіру до національної валюти (див. табл. 2). О. Дзюблюк [7, с. 19] зазначає про негативні наслідки значного масштабу обігу долара США в Україні. З інституційного погляду від 1990-х і до сьогодні внаслідок помилок і прорахунків у формуванні грошової системи в Україні закріпилися „нові” правила поведінки суб’єктів господарювання, що орієнтують до здійснення грошового обміну через стабільнішу іноземну валюту або через “прив’язку” до неї вітчизняної валюти. У нашій країні орієнтація на забезпечення стабільності національної грошової одиниці через її прив’язку до іноземної валюти пов’язана з відносною простотою застосування, зрозумілістю для широкого загалу суб’єктів національної економіки (які у переважній більшості випадків не є фахівцями з питань валютно-курсової політики), щоденним оприлюдненням та інформаційною відкритістю. Крім того, це сприяє виконанню таких важливих завдань як спрямування на зниження інфляційних очікувань та забезпечення макроекономічної стабільності через формування оптимістичних прогнозів щодо визначення напрямів і обсягів діяльності підприємств, майбутніх витрат і цін на товари, рівня доходів та інше. Для виробництва суспільних товарів значний рівень доларизації вітчизняної економіки має як пряме, так і опосередковане значення, що виявляється через можливість зменшення податкових надходжень до бюджетів різних рівнів, завищення закупівельних цін на іноземні товари або ускладнення процесу їхнього придбання, тінізацію певних видів операцій з грошима тощо.

В умовах розгортання фінансової кризи в економіці України формуються песимістичні очікування щодо можливостей підтримки стабільності гривні і відповідно ефективного функціонування грошової системи. Тому перед державою особливо гострою стане проблема пошуку коштів, потрібних для виробництва суспільних товарів через її прагнення зберегти або по можливості збільшити їхнє споживання. Водночас недостатні обсяги фінансування з боку держави “заморозять” реалізацію низки проектів, пов’язаних з виробництвом суспільних товарів, до поліпшення економічної ситуації в країні.

Таким чином, для будь-якого виробника, у тому числі і для держави, одним з головних питань є стабільність роботи грошової системи, що створює передумови для забезпечення прогнозованості процесу виробництва, мінімізації різних видів ризиків, удосконалення технології та поліпшення якості продукції, підвищення рівня життя населення країни і якомога ширшого врахування національних інтересів. Система організації грошового обігу є вразливою до різного роду шоків внутрішнього або зовнішнього походження, інструменти грошово-кредитної політики щодо підтримки стабільності гривні є недостатньо дієвими, вітчизняна банківська система містить приховані загрози. Можна визначити такі особливості та чинники формування грошової системи України:

- наша країна успадкувала недієздатну грошову систему, яка по суті була уламком грошової системи СРСР;
- її становлення відбувалося в умовах творення державності, розбалансованості і не сформованості фінансової системи та погіршення економічної ситуації в реальному секторі країни;
- становлення вітчизняної грошової системи відбувалося етапно через запровадження в обіг тимчасової національної валюти – українського карбованця;

- зниження довіри до національної валюти внаслідок гіперінфляції та орієнтація суб'єктів господарювання на обмінний курс гривні як чинника забезпечення її стабільності;
- деформування системи регулювання грошового обігу через процеси доларизації української економіки, а у 1990-х рр. і через бартеризацію;
- наявність значних інфляційних очікувань, що підриває довіру до національної грошової одиниці;
- значний ступінь відкритості національної економіки та вплив на неї глобалізаційних процесів, що обумовлює значну волативність обмінних курсів, чутливість до змін економічної кон'юнктури, виникнення несприятливих збурень у грошовій сфері тощо.

В Україні до головних напрямів поліпшення організації грошового обігу можна зарахувати комплекс заходів, які потрібно реалізувати у фінансовій системі, у внутрішній і зовнішній економічній політиці: зміцнення позицій банківської системи та відновлення довіри до неї; посилення контролю за рухом грошових коштів і недопущення їхнього вивезення за межі країни; формування сприятливих очікувань щодо рівня інфляції; прогнозованість курсоутворення; забезпечення пропорційних темпів зростання грошової маси і реального ВВП, розв'язання політичної кризи та визначення чітких політичних орієнтирів; стабілізація економічної ситуації в країні та розроблення комплексу заходів з мінімізації негативних наслідків світової фінансової кризи на нашу країну.

1. Аналітична економія: макроекономіка і мікроекономіка: Навч. посіб. / За ред. С. Панчишина і П. Островерха. – К.: Знання, 2006. – Т. 1. – 723 с.
2. Гальчинський А. Стабільність гривні та проблема її забезпечення // Економіка України. – 2004. – № 2. – С. 4–11.
3. Гальчинський А. Теорія грошей: Навч. посібник. – К.: Вид-во Соломії Павличко “Основи”, 2001. – 411 с.
4. Гребенюк Н. Основні віхи у формуванні та проведенні грошово-кредитної (монетарної) політики в Україні // Вісн. Нац. банку України. – 2007. – № 5. – С. 12–19.
5. Гроші та кредит: Підручник / За заг. ред. М.І. Савлука. – К.: КНЕУ, 2002. – 598 с.
6. Декларація “Про державний суверенітет України” від 16.07.1990 р. № 55-XII // www.zakon1.rada.gov.ua.
7. Дзюблюк О. Грошова система України: глобалізаційні фактори впливу // Вісник національного банку України. – 2007. – № 7. – С. 14–22.
8. Економічна теорія: Політекономія: Підручник / За ред. В.Д. Базилевича. – К.: Знання-Прес, 2006. – 615 с.
9. Закон України “Про економічну самостійність Української РСР” від 03.08.1990 р. № 142-XII // www.zakon1.rada.gov.ua.
10. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР // www.zakon1.rada.gov.ua.
11. Литвицький В. Реінфляція – 2007 // Вісн. Нац. банку України. – 2008. – № 2. – С. 2–12.
12. Монетарний огляд за 2006 рік // www.bank.gov.ua.
13. Наказ Національного банку України “Про заходи щодо виконання Указу Президента № 762/96 від 25.08.1996 р. України “Про грошову реформу в Україні” від 26.08.1996 р. № 71 // www.zakon1.rada.gov.ua.
14. Постанова Президії Верховної Ради “Про затвердження назви і характерних ознак грошової одиниці України” від 10.12.1991 р. № 1952-XII // www.zakon1.rada.gov.ua.
15. Сайт Державного управління статистики України // www.ukrstat.gov.ua.
16. Сайт Міністерства фінансів України // www.minfin.gov.ua.
17. Сайт Національного банку України // www.bank.gov.ua.
18. Статистичний щорічник України за 1992 рік. – К.: Техніка, 1993.
19. Статистичний щорічник України за 1995 рік. – К.: Техніка, 1996.
20. Статистичний щорічник України за 2002 рік. – К.: Техніка, 2003.
21. Статистичний щорічник України за 2006 рік. – К.: Консультант, 2007.
22. Статистичний щорічник України за 2007 рік. – К.: Консультант, 2008.
23. Указ Президента України “Про грошову реформу в Україні” від 25.08.1996 р. № 762/96 // www.zakon1.rada.gov.ua.
24. Указ Президента України “Про реформу грошової системи України” від 07.11.1992 р. № 549/92 // www.zakon1.rada.gov.ua.
25. Україна в 2007 році: внутрішнє і зовнішнє становище та перспективи розвитку // Економіст. – 2008. – №2. – С. 9–69.

THE INFLUENCE OF MONETARY SYSTEM ON PUBLIC GOODS PRODUCTION IN UKRAINE

M. Kichurchak

Ivan Franko National University of Lviv

The article is devoted to the some aspects of monetary system influence on public goods production in national economy. The author has analyzed basic stages of monetary system forming in Ukraine, has determined its peculiarities and possibilities of our State public goods producing.

Key words: public goods, monetary system, national economy, currency, production.

ВЛИЯНИЕ ДЕНЕЖНОЙ СИСТЕМЫ НА ПРОЦЕСС ПРОИЗВОДСТВА ОБЩЕСТВЕННЫХ ТОВАРОВ В УКРАИНЕ

М. Кичурчак

Львовский национальный университет имени Ивана Франко

Рассмотрено некоторые аспекты влияния денежной системы на производство общественных товаров в отечественной экономике. Проанализировано этапы формирования денежной системы в Украине, определено ее особенности и возможности государства относительно производства общественных товаров.

Ключевые слова: общественный товар, денежная система, национальная экономика, денежное обращение, валюта, производство.